

Eigen kracht, daadkracht en de kracht van solidariteit

Het uitgangspunt van de Nieuwe Jeugdwet is, 'dat ouders en jeugdigen eerstverantwoordelijk zijn. Zij zijn het vertrekpunt van de hulp en ondersteuning en coördineren hun eigen (hulpverlenings)proces' aldus de Memorie van Toelichting (p. 17). In modern jargon: ouders zijn en blijven probleemeigenaar en we sluiten aan bij hun eigen kracht (bij jeugdigen ligt dat iets anders naar mijn idee; voor zover ze eerstverantwoordelijk zijn is de aard van hun verantwoordelijkheid een geheel andere dan die van hun ouders, maar dit terzijde). De term eigen kracht komt in deze memorie van toelichting 43 keer voor.

Naast het beroep op eigen kracht wordt er tegelijk gehamerd op de noodzaak van daadkracht. 'Ongewenste situaties mogen niet voortduren. Een ieder dient zijn verantwoordelijkheid te nemen als er signalen zijn dat een kind of gezin in problemen raakt. Het blijven aanzien en doormodderen of zelfs wegstijven mag niet gebeuren. Wij zijn er allemaal op aanspreekbaar, en we spreken elkaar erop aan. We zijn de vrijblijvendheid voorbij' (p. 12) aldus een beleidsnota (*Alle kansen voor alle kinderen; programma voor Jeugd en Gezin 2007-2011*, p. 12) van het toenmalige Programmaministerie voor Jeugd & Gezin. Er is dus, zo is de suggestie, flink aangemodderd, en dat moet nu afgelopen zijn. Aanspreken is het parool, aanpakken, doorpakken, optreden.

Het uitgangspunt dat ouders zelf hun eigen hulpverleningsproces coördineren is niet eenvoudig te combineren met het parool van doorpakken, aanpakken, aanspreken en optreden. Misschien denkt u: dat kan toch heel goed samen gaan. Zo staat het ook in de Memorie van Toelichting: ouders houden zelf de regie, tenzij dat een onverantwoord risico voor het kind oplevert. Maar lang is een risico verantwoord en wanneer wordt het onverantwoord? En wie bepaalt dat? Wie voert daàr de regie over? Het is niet zo moeilijk om iemand de regie te laten, zo lang men daar geen risico mee loopt. Eigen kracht als men daar in voldoende mate over beschikt en daadkracht als dat niet het geval is, maar zo werkt het niet. Over deze spanning in het beleid, die van eigen kracht en daadkracht wil ik het hebben vanmiddag, een spanning die iedereen op de werkvloer van de jeugdzorg maar al te goed kent. En die spanning is niet van vandaag of gisteren. De geschiedenis van de Jeugdzorg is voor een deel te schrijven als het werken met en beleid voeren rond die spanning.

Naast dat balanceren tussen regie laten en regie nemen, tussen begrijpen en ingrijpen, compassie en controle, vrijwillig en gedwongen, allemaal typering van een bepaalde strategie, kent de Jeugdzorg nog een andere lastige balanceeract: die van gezinsbehoud versus lijfsbehoud, van 'families first' versus *children first*, van welzijn versus veiligheid, allemaal typering van een bepaald doel. Ook over deze balanceeract wil ik het hebben.

En dwars door dit alles heen loopt er, zowel historisch als in de actualiteit, nog een derde lijn: de ontwikkeling van het begrip kindermishandeling, een term die intussen zo is opgerekt, dat wil zeggen zo'n bonte lading dekt, dat je je af moet vragen hoe bruikbaar deze is voor beleid en praktijk. Ook hierover wil ik het hebben. En dat is geen louter academische kwestie. Je doet nogal wat en suggereert nogal wat als je iets kindermishandeling noemt of juist niet.

Het kan geen kwaad om aan de vooravond van een belangrijk keerpunt in de Jeugdzorg eens stil te staan bij deze centrale vraagstukken en om te zien naar eerdere keerpunten in de geschiedenis. En dan vaststellen dat we telkens op een deels nieuwe, deels oude manier oude en nieuwe problemen en oplossingen geherformuleerd hebben. Het maakt ons bescheiden, en het houdt ons kritisch wat betreft visie, beleid en praktijk.

Ik behandel eerst drie episodes in de aanpak van kindermishandeling. De eerste begint met de Kinderwetten van 1905, de tweede laat ik beginnen met de oprichting van de Vereniging tegen Kindermishandeling in 1970 en de derde in 2005 met de publicatie van het Inspectierapport in de Savanna-zaak. Daarna bespreek ik het verband tussen beleid en werkvloer en de betekenisverschuivingen rond het begrip kindermishandeling. Ik sluit af met een poging om in solidariteit een evenwicht te vinden tussen eigen kracht en daadkracht.

Ik gebruik nogal wat teksten uit kranten en overheidsnota's. Dat is weliswaar geen vakliteratuur, maar ze geven aardig weer wat er in een samenleving omgaat; omgekeerd zetten ze daar ook hun stempel op. Een goede reden dus om er kritisch kennis van te nemen.

1. Verwaarlozing en de verwaarlozing van geweld (1905 - 1970)

Het begin van de moderne Jeugdzorg wordt gevormd door de Kinderwetten die op 1 december 1905 van kracht werden. Deze maakten het de overheid mogelijk om in het belang van het kind in te grijpen in het gezag van de ouders en de privacy van het gezin. Het verhaal is al vaak verteld (zie bv Baardman, 1999; Komen, 1999; Van Muntsort, 1994; Van Wijnvaten, 1986), dus ik kan er kort over zijn.

Ik lees u de laatste twee strofen voor van het sonnet van een anonieme poëet, geplaatst in *Het Nieuws van den Dag* van 20 november 1905. Ze geven de hooggespannen verwachtingen die men had van de nieuwe wet aardig weer. Kinderwetten, zo heet het.

Geen kreet vergeef, waar zinloze ouders dringen
hun kind'ren, willoos, in een hel op aarde;
nu bloeit de hulp, waar 't licht ellende ontwaarde.

Thans wordt de liefde: wet; als nooit te voren
blijft nu geen wichtje reddeloos verloren;
alle onbeschermden nú: beschermelingen.

Een verwaarloosd kind was min of meer synoniem met een kind dat niet deugde. Boefje, de figuur uit het destijds beroemde boek van Jan Brusse (1903) was het prototype van een verwaarloosd kind. 'Wat Palthe doet met onze stoffies, doen wij [pro juvenute] met onze kleine schoffies', aldus een andere poëet¹. (Palthe reinigde smoezelige kleding). Het accent lag meer op het kind als dader dan, zoals nu, op het kind als slachtoffer. Tekenend daarvoor is de marginale belangstelling binnen de kinderbescherming van toen voor fysiek geweld. Niet dat men er geen weet van had. Dat was wel degelijk het geval. Met koppen als 'ontaarde ouders' en 'ergerlijke kindermishandeling' werd in de kranten veelvuldig bericht over grof fysiek geweld tegen een kind. Ik lees er een voor, uit *De Tijd* van 6 maart 1935.

'Dinsdagmorgen deed de Arnhemsche Rechtbank uitspraak inzake een geval van kindermishandeling te Tiel. De ouders hadden hun vier-jarig zoontje lichamelijk letsel toegebracht en in hulpeloozen toestand achtergelaten. De 30-jarige vader M.G. werd veroordeeld tot zes maanden gevangenisstraf met aftrek der preventieve hechtenis en de 22-jarige moeder tot opnemng in een krankzinnigengesticht voor één jaar en daarna beschikbaarstelling aan de regeering. Beide vonnissen conform den eisch'.

In haar proefschrift van 1956 over psychische kindermishandeling heeft Clemens Schröner een summier overzicht gegeven van 100 van zulke gevallen in de periode tussen 1932 en 1944. Samenleving en praktijk van kinderbescherming en rechtspraak waren wel degelijk bekend met het fenomeen kindermishandeling in de vorm van fysiek geweld, maar het onderwerp werd niet gethematiseerd. Tal van landen om ons heen en verder weg hadden sinds eind 19^e eeuw een *Society for the Prevention of Cruelty to Children* (Liverpool, 1883), of hoe ook genoemd verder. Wij hadden dat niet. Als delict had het de aandacht van het strafrecht, maar daarbij ging het om ouders als criminele of gestoorde daders - vader in het gevang, moeder in een gesticht en het kind van zijn ouders afgeholpen. Het bleef bij een verzameling incidenten. Het had ook de aandacht van pedagogen, predikanten, artsen en schoolmeesters, maar dan in de marge van hun verhandelingen over nut, vorm en grenzen van kastijding in de opvoeding (Baartman, 1993). Zoals het er in de jeugdbescherming om ging om ontspoorde kinderen weer in het rechte spoor te krijgen en tot de orde te roepen, zo was fysieke tuchtiging een manier om een kind mores te leren.

2. 'De ouders hebben steun en veiligheid nodig' (1970-2005)

Vanaf midden jaren zestig kwam mishandeling geleidelijk aan op de voorgrond te staan. Verwaarlozing daarentegen verdween naar de achtergrond en kreeg ook een andere betekenis. Artsen hier te lande, en met hen ook anderen, raakten in de jaren zestig gealarmeerd door een publicatie van de kinderarts Henry Kempe over het battered child syndrome. Dal leidde in 1970 tot de

oprichting van de Vereniging tegen Kindermishandeling, de VKM, en in 1972 tot een nieuw instituut, het Bureau Vertrouwensarts inzake Kindermishandeling. Die nieuwe aandacht voor geweld tegen kinderen liep ongeveer gelijk op met aandacht voor wat toen nog vrouwenmishandeling heette, twee paden die elkaar veel later pas zijn gaan kruisen. Grof fysiek geweld tegen kinderen kreeg in praktijk en beleid een plaats die aanmerkelijk groter was dan het vroegere berichtje in de krant, een pedagogische verhandeling over de grenzen van betamelijke kastijding en de relatieve beslotenheid van de rechtszaal waar vooral het crapuul en ander volk dat niet deugde terecht kwam.

En toen in de jaren zestig het verschil tussen onmaatschappelijk en maatschappelijk minder duidelijk werd, veranderde het begrip verwaarlozing van betekenis. Voorheen ging het daarbij vooral om ouders die hun kind moreel en maatschappelijk op het verkeerde pad brachten. Nu ging het om kinderen die door een gebrek aan zorg en aan psychologische beschikbaarheid van ouders net als mishandelde kinderen bedreigd werden in hun persoonswording. Kindermishandeling, al snel een verzamelbegrip voor geweld en verwaarlozing, werd de legitimering voor ongevraagde bemoeienis met opvoeding en gezin en nam die rol over van wat voorheen verwaarlozing heette.

Maar eenmaal uit de marges van de publieke, pedagogische en strafrechtelijke belangstelling gehaald moest men er iets mee, en dat was verre van eenvoudig. Kindermishandeling is namelijk zowel een *ernstig* probleem als een *lastig* probleem. Ernstig omdat het een bedreiging vormt voor de fysieke en emotionele bestaanszekerheid van een kind; het kan er zelfs dood aan gaan. Het is een lastig probleem om meerdere redenen. Ik noem er twee. De eerste is, dat men in beleid en praktijk voortdurend balanceert tussen twee doelen: lijfsbehoud en veiligheid van een kind aan de ene kant en gezinsbehoud, en meer in het bijzonder bestendiging en verbetering van de relatie ouder-kind aan de andere kant. Als altijd van meet af duidelijk zou zijn wat er aan de hand is, zou dat balanceren misschien nog meevallen, maar die duidelijkheid is er doorgaans niet. Evenmin is op voorhand duidelijk wat deze of gene interventie uit- of aan zal richten. Die onzekerheid is de tweede reden waarom het zo'n lastig probleem is. Werken aan lijfsbehoud en werken aan gezinsbehoud, vaak in combinatie, is werken met onzekerheid (Baartman, 2010). Een ideologie, zoals die van *Families First* of *Children First*, en een strategie van compassie, of juist controle, bieden in de praktijk een zeker houvast, maar met alle bijbehorende risico's van kortzichtigheid en van angst om ervan af te wijken.

Maar goed, men moest er dus iets mee. De ernstige bedreiging die ervan uit gaat voor het kind had een reden kunnen zijn voor een straffe aanpak, zoals ook die andere ernstige bedreiging, die van de zedelijke ondergang van een kind, daar altijd een reden voor was geweest. Maar de balans sloeg, als ik me deze zwart-wit-formulering permitteren mag, meer door in de richting van gezinsbehoud dan in die van lijfsbehoud en men koos voor een aanpak waarin dwang en drang zoveel mogelijk werden vermeden en waarin mildheid en compassie jegens ouders de boventoon voerde. Het lijkt paradoxaal. In tegenstelling tot vroeger kwam mishandeling in het brandpunt van de belangstelling te staan en dat had dus kunnen leiden tot een straffe aanpak. Maar het omgekeerde gebeurde. Er was veel begrip. Een citaat uit een boekje – 1972 - van de VKM: 'Ouders die mishandelen zijn... even vaak gewoon en ongewoon als andere mensen. Men zou hoogstens kunnen zeggen dat zij misschien kwetsbaarder zijn dan anderen; ofwel dat zij ongelukkigerwijze een bijzonder groot aantal kwetsbare plekken hebben' (Evers-Goddard, 1972: 5). En uit een ander VKM-boekje: 'In eerste instantie zal de rust binnen het gezin hersteld moeten worden. Het is belangrijk dat ouders hun verhaal kunnen doen en hun gevoelens kunnen uiten. **De ouders hebben steun en veiligheid nodig.** En, zeker in het begin, zal concrete hulp, zoals koffie zetten en een hapje koken, het hardst nodig zijn' (Gomis, 1984: 53). Voor alle duidelijkheid: dit lijkt een karikatuur, maar zo bedoel ik het geenszins, ook al is het misschien iets wat later beschouwd wordt als doormodderen. Men vergete niet wat een verandering deze aanpak was vergeleken met voorheen, toen men vaak volstond met vervolging en eventueel opsluiting – in gevang of gesticht - van ontaarde ouders. Agnes Gomis bevindt zich met die uitspraak zelfs in het goede gezelschap van Henry Kempe en zijn vrouw Ruth zelf. Over hulp aan mishandelende ouders schreven ze: 'Alleen als er oog is voor hún behoeften, kunnen ze zelf oog krijgen voor de behoeften van hun kind en de rechtmatigheid ervan' ⁱⁱ (Kempe & Kempe 1978:20). Veel van deze ouders kampen met een sterk gevoel van niet in tel te zijn. Het is daarom van belang dat ze ervaren geaccepteerd te zijn en om ook aandacht te hebben voor hún zeer. Wie alleen oog heeft voor het zeer van een kind wordt al gauw als een bedreiging ervaren.

Als ik zeg dat men koos voor een milde aanpak is dat wat sterk uitgedrukt. Het was meer een zaak van doen wat gangbaar was dan van een afgewogen keus. 'Kindermishandeling moet nooit worden aangepakt als een op zichzelf staand probleem: het gaat altijd om de **gezinsproblematiek**. De

algemene beginselen van hulpverlening gelden dus ook hier', aldus nogmaals de VKM (Evers-Goddard, 1976: 18). En dat waren toen beginselen van het *social case work* als respect voor elke mens, partnerschap, tolerantie, acceptatie en recht tot zelfbeschikking (Kamphuis, 1961). En de toen nieuwe visies vanuit Bowlby's gehechtheidstheorie en Nagy's loyaliteitstheorie op ouderschap, opvoeding en ontwikkeling verdroegen zich slecht met dwang en drang en met drastische ingrepen in de verhouding ouder-kind.

3. Eigen kracht en daadkracht (2005 -)

En dan de grote kentering toen Jeugdzorg en samenleving op een rauwe manier werden geconfronteerd met de barre ellende – gruwelijke mishandeling en zelfs moord – die een kind thuis kan overkomen. De drama's van toen zijn u genoegzaam bekend en ook dat de Jeugdzorg of een andere zorg, maar vooral de Jeugdzorg, bemoeienis had met deze kinderen, en dat toch... dat desondanks... De kentering die mede als gevolg van deze drama's sinds ongeveer 2005 is opgetreden is van tweeërlei aard. Lijfsbehoud kreeg uitdrukkelijk prioriteit boven gezinsbehoud en de aanpak is verhard en verzakelijkt.

De dood van Savanna en haar lotgenoten heeft pijnlijk duidelijk gemaakt, dat kindermishandeling meer is dan een gezins- en opvoedingsprobleem waarvoor de algemene beginselen van hulpverlening gelden. In het jaarverslag over 2005, schreef de Inspectie: 'In èèn klap werd duidelijk dat het gangbare beleid van het ondersteunen van ouders in alle gevallen begrensd behoort te worden door de primaire aandacht voor de veiligheid van het kind' (Inspectie Jeugdzorg, 2006: 4). Kindermishandeling is veelal een manifestatie van een opvoedings-, ouderschaps- en gezinsprobleem, zeker, maar dan wel problemen die buitengewoon riskant kunnen zijn voor het kind in kwestie. En, voeg ik eraan toe, voor de ouders. Tot onze schade en schande moesten we vaststellen, waartoe het kan leiden als men in zijn aandacht voor ouders het kind uit het oog verliest. Dat was schrikken. En zoals bij een grote schrik wel vaker gebeurt, de balans sloeg door. Aandacht voor ouders en zorg voor gezinsbehoud gingen als een risico op zich beschouwd worden en werden zelfs verdacht als een vorm van doormodderen en een teken van zwakte.

Toen in het voorjaar van 2007 de RAAK-aanpak landbreed uitgerold werd, stond bij wijze van aanmoediging en waarschuwing het volgende op de site van het Programmaministerie van Jeugd & Gezin: "Wie vermoedt dat zijn cliënt op een bepaalde manier zijn kind mishandelt, kan op dat moment beter de held van het kind zijn dan de beschermengel van de volwassene".

Artikel 257 lid 4 van boek 1 van het Burgerlijk Wetboek bepaalt dat het Bureau Jeugdzorg in het kader van de uitvoering van een OTS de gezinsband dient te bevorderen tussen de met het gezag belaste ouder en de minderjarige. In een wetsvoorstel ter herziening van de maatregelen van kindbescherming was deze bepaling geschrapt omdat hij soms aanleiding gaf om te lang door te gaan met het bevorderen van de gezinsband terwijl dat de belangen van het kind schaaddeⁱⁱⁱ. Op advies van de Raad van State is dit schrappen echter weer ongedaan gemaakt^{iv}. Kortom: aandacht voor ouders, de steun en veiligheid waar Agnes Gomis het over had, werden zoal niet verdacht gemaakt, dan toch wel als riskant beschouwd.

Genoemde schrik leidde ook tot een andere aanpak en een andere cultuur. Eerst nog eens even terug naar vroeger. In 1964 publiceerde Kist, voorzitter van het *Nederlands Verbond der Verenigingen "Pro Juventute"*, een artikel over kindermishandeling. Hij opende als volgt: 'Kort geleden hoorde ik dat een klein kind in een der grote steden in ons land door de ouders zo ernstig was mishandeld, dat het is overleden. Als de inlichtingen die ik kreeg juist zijn, was het kind kort geleden – na een 2-jarige uithuisplaatsing – thuis geplaatst... In ieder geval was het kind onder de Kinderbescherming geweest' (Kist, 1964: 3). De vraag of de Kinderbescherming hier misschien te weinig beschermd had kwam bij Kist, de voorzitter dus van het *Nederlands Verbond der Verenigingen "Pro Juventute"*, niet op. Er is over deze zaak door diverse kranten bericht^v. Het ging om een jongen van twee jaar oud die zes weken nadat hij weer thuisgeplaatst was was doodgeslagen. Buren hadden herhaaldelijk gezien of gehoord dat het kind werd mishandeld, maar hadden daar niets mee gedaan. Over de kindbescherming die misschien ook te weinig had gedaan werd in geen van de kranten gesproken. Wel was er een ingezonden brief van mejuffrouw Reusink in het Nieuwsblad van het Noorden (3/2 1964) die zich afvroeg of dit met een betere controle door de kindbescherming niet voorkomen had kunnen worden. De redactie plaatste de brief met een eigen geruststellend naschrift: 'Gaaf het na plaatsing in een gezin aanvankelijk goed...dan wil controle wel eens minder intensief worden

uitgevoerd. Elk geval wordt individueel bekeken'. De media zijn nu minder geneigd om het voor de Kinderbescherming op te nemen.

De vraag hoe het mogelijk is dat een ouder zijn kind zoiets aandoet krijgt in de media minder aandacht dan de vraag hoe het mogelijk is dat een kind zoiets overkomt terwijl het onder de hoede is van de Jeugdzorg. In het mediatumult na de dood van Savanna publiceerde de NRC een interview met een medewerkster van de Raad voor de Kinderbescherming onder de kop: 'Wij hebben dat kind niet vermoord'^{vi} Nee, maar sinds 'Savanna' is de Jeugdzorg wel een potentiële verdachte geworden. Zodra zich rond een kind een drama voordoet komt de vraag op: valt de Jeugdzorg iets te verwijten. Wat willekeurige krantenkoppen^{vii}. De laatste is wel heel curieus. Hier stond de uitslag al vast. Het onderzoek moest nog komen.

Sinds veiligheid de eerste prioriteit is, zien we scherper dat zorg voor veiligheid risico's meebrengt en risico's wekken angst. De angst voor een nieuwe Savanna hangt als een schaduw boven de Jeugdzorg en roept de behoefte op aan houvast, regels en controle. Het dient allemaal de kwaliteit en moet beschermen tegen angst, maar vormt ook een bron van secundaire angst: de angst om van de regel af te wijken (Menzies, 1959; Whittaker, 2011).

De positie van potentiële verdachte, de onzekerheid die inherent is aan het werken met risico's en de angst je te moeten verantwoorden als het misgaat, gaan ten koste van het vertrouwen in eigen en andermans professionaliteit. De vraag of een besluit rond ouder en kind een *goed* besluit is maakt dan plaats voor de vraag of het een *verdedigbaar* besluit is.

De parlementaire *Werkgroep Toekomstverkenning Jeugdzorg* constateerde in 2010 een sterke verantwoordingsdruk, indecultuur en een gebrek aan risicoacceptatie die leidden tot bureaucratische afscherming en schijnveiligheid. De overheid, aangejaagd door de politiek, is hier, aldus de Werkgroep, mede schuldig aan door de eisen die ze stelt aan de verantwoording van ingrijpende beslissingen en aan scherpere controle na ernstige incidenten (*Werkgroep Toekomstverkenning Jeugdzorg*, 2010). In zo'n cultuur werkt wantrouwen als een echo. Politici, straks de wethouders, wantrouwen managers, managers wantrouwen de werkers, die wantrouwen ouders en ouders wantrouwen de werkers.

4. Beleid en werkvloer

Hoe graag men het ook zou willen, zowel binnen de jeugdzorg als daarbuiten, besluitvorming in de jeugdzorg gebeurt niet alleen op basis van evidence based methoden, voor zover dat überhaupt al het geval is. In een onderzoek naar vormen van 'risk assessmen' werd ooit eens vastgesteld (Cichinelli en Keller, geciteerd door English & Pecora, 1994), dat deze vaak in overeenstemming werd gebracht met het oordeel dat men zich eerder al gevormd had, in plaats van andersom. Bij oordeels- en besluitvorming spelen zowel psychologische als ideologische elementen een belangrijke rol.

Analyses achteraf van Savanna-achtige calamiteiten leveren doorgaans een reeks aanbevelingen op met betrekking tot organisatie, communicatie en regie. Het bekende rapport van Lord Laming over het falen van diverse organisaties en functionarissen in de zaak van Victoria Climbié eindigde met 108 aanbevelingen. Uiteraard werd de vraag gesteld hoe zo'n drama in de toekomst te voorkomen is, en dat kan, aldus de Lord, als men gewoon de dingen doet die voor de hand liggen en als degenen die daarover gaan erop toe zien dat dat gebeurt (Lord Laming, 2003:13). Maar dat competente werkers in de jeugdzorg soms niet doen wat vanzelfsprekend lijkt is niet omdat de regels onduidelijk of verwarrend zijn, maar omdat de confrontatie zelf met ellendig gedrag van ouders en ellende van een kind zoveel verwarring sticht (Cooper, 2005). Verwarring, onzekerheid, medelijden, ergernis, afkeer, angst en wat niet al, primair bij de betreffende gezinsvoogd, verpleegkundige, huisarts, leerkracht, etc., leiden voorts, hoe kan het anders, tot verwarring, onzekerheid en ergernis in het contact tussen al deze functionarissen. Om te kunnen communiceren, moet je echter eerst onder ogen zien wat je liever niet ziet - en dat is moeilijk, om over spreken dan maar te zwijgen.

Aandacht voor ouders kan, zoals eerder opgemerkt, ten koste gaan van aandacht voor een kind. Is dat misschien, omdat het voor menigeen moeilijker is om contact te hebben met een kind dat lijdt, dan met het bezeerde kind in de ouder? Contact met een lijdend kind schept de verplichting van bescherming, in welke vorm ook, domweg omdat het een kind is. Onlangs verscheen een boekje waarin kinderen aan het woord komen over de aanpak van kindermishandeling. 'Ik wou dat er iemand

was geweest, die wat aan me vroeg. Maar het leek wel of mensen zelf bang waren', aldus een meisje van 14 (Stem van kinderen in de aanpak van kindermishandeling, 2013: 7). Dat had ze goed gezien denk ik.

Regie en gebrek aan verantwoordelijkheid heten een groot probleem te zijn in de Jeugdzorg, maar achter dat organisatorische probleem zit een psychologisch probleem. Verwarring rond regie en verantwoordelijkheid fungeert als verdediging tegen de angst voor het onaangename, het ongewisse en het ongewenste. Daarom is doorbreken van dat verdedigingsmechanisme meer dan een organisatorische kwestie. Een beleid en een werkklimaat die focussen op compassie met ouders versterken de neiging om ouders het voordeel van de twijfel te gunnen. En niet alleen ouders: ook zichzelf gunt men soms maar al te graag het voordeel van de twijfel. Het versterkt ook de op zich begrijpelijke neiging om de zogeheten *rule of optimism* te volgen (Dingwall e.a., 1983), om te vergelijken en signalen van veiligheid uit te vergroten en signalen van onveiligheid te relativiseren. In een vrij recente analyse van een reeks *serious case reviews* in de UK staat, dat in diverse zaken de nadruk op het principe van eigen kracht het zicht benam op signalen dat een kind onveilig was (Brandon e.a. 2009). Afgelopen maand deed het Samenwerkend Toezicht Jeugd verslag van een calamiteitenonderzoek in Tilburg^{viii}. Het betrof een baby die als gevolg van mishandeling was overleden en eenjarig kind uit een ander gezin dat met zwaar letsel en een vermoeden van mishandeling in het ziekenhuis was opgenomen. De ernst van risico's bleek onderschat, juist door professionals die dicht bij het gezin stonden, terwijl professionals die verder weg stonden en minder frequent contact hadden ze als urgenter hadden beschouwd. Maar die gingen ervan uit dat degenen die het dichtst bij het gezin stonden het wel het beste zouden weten. Maar hoe dichterbij, hoe moeilijker het dus is om distantie te betrachten (Samenwerkend Toezicht Jeugd, 2013).

Als ouders niet meewerken, 'dan voeren we met slim samenspel tussen overheid en instellingen de druk op', aldus een beleidsnota van de gemeente Rotterdam (Gemeente Rotterdam, 2007: 9). Maar triomfantelijk doen over slim samenspel is onverenigbaar met een beleid dat propageert 'dat ouders zoveel mogelijk zelf de regie in handen houden' (Memorie van Toelichting bij de Nieuwe Jeugdwet, p. 7). 'Een van de doelen van de stelselwijziging is uitgaan van eigen verantwoordelijkheid en eigen mogelijkheden (eigen kracht) van jeugdigen en hun ouders', (p. 14), aldus de Memorie. Wantrouwen jegens ouders is onverenigbaar met 'het uitgangspunt van de eigen kracht van jeugdige en zijn ouders' (p. 15). En dit uitgangspunt – vertrouwen op eigen kracht van ouders – is weer onverenigbaar met een wantrouwen jegens professionals die zich uit in regelzucht en regeldruk.

In de vorige Mulock Houwer lezing heeft Adri van Montfoort de principes en werkwijze van de eigenkracht-beweging uitvoerig toegelicht (Van Montfoort, 2013). Een cruciaal element in die beweging is het geloof in de eigen mogelijkheden van ouders en het honoreren van hun verantwoordelijkheid - zoals ook bij herhaling beleden in de toelichting op de Nieuwe Jeugdwet. Het is geen gemakkelijke beweging. Vertrouwen heeft hier immers de schijn van de werkelijkheid tegen, gaat tegen de feiten in – is contrafactisch; déze ouders, met zo'n dossier! Hoe zouden die nou...etc. Maar juist het contrafactische kan maken dat het werkt: wie vertrouwd wordt kan weer in zichzelf gaan geloven en zichzelf vertrouwen. En ik vermoed dat het ook gemakkelijker is om een ander te vertrouwen, ondanks dat hij de schijn tegen heeft, als men zekerder is van zichzelf, of minder last heeft van onzekerheid. Juist onzekerheid is immers een drijfveer om zelf de regie te houden. Dus hoe sterker politiek en overheid gevoelens van onzekerheid en angst om te falen aanwakkeren, hoe meer ze zichzelf in de weg zit bij het aansturen op eigen kracht.

5. Begripsverruiming en blikversmalling

Bij de start van de Bureaus Vertrouwensarts inzake Kindermishandeling in 1972 was het de bedoeling dat deze zich zouden beperken tot fysieke mishandeling (Jeuken- de Boer, 2003). Maar de cijfers in het jaarverslag over 1973 hadden ook betrekking op verwaarlozing – met de kanttekening: 'Hier [bij vermelding van percentages] rijst wel de vraag of verwaarlozing wel onder de definitie van kindermishandeling valt ...hetgeen voor de meer ernstige vormen daarvan wel te verdedigen valt. Maar waar moet de grens getrokken worden?' (Jaarverslag 1973: 4).

Met die grens is sindsdien danig geschoven, en wel in twee richtingen. Horizontaal, omdat de paraplu een steeds bontere lading moest dekken, zoals psychische mishandeling, seksueel misbruik, seksuele exploitatie, vrouwelijke genitale verminking, getuige zijn van huiselijk geweld, pedagogische

verwaarlozing (en straks wellicht het voorwerp zijn van een vechtscheiding). En verticaal verschoof de grens, omdat binnen minder adequate manieren van opvoeden gradaties van kindermishandeling onderscheiden gingen worden (Baartman, 2009a). Als bijvoorbeeld een ouder door betutteling of te hoge verwachtingen de ontwikkeling van een kind dwarsboomt, heet dat een bepaalde mate van emotionele mishandeling (Baeten & Willems; 2004; Barnett e.a. 1993). Niet zo lang geleden trok een publicatie over het zogeheten Verwende Kind Syndroom (De Jong, 2011) veel aandacht. Volgens de auteur is overmatig verwennen een vorm van verwaarlozing, en verwaarlozing is een vorm van kindermishandeling, ergo...

En die verruiming heeft ook nog op een andere manier plaats. In de bekende definitie van kindermishandeling wordt gesproken over ouders of andere personen ten opzichte van wie de jeugdige in een relatie van afhankelijkheid of onvrijheid staat. Dit element van onvrijheid is opgenomen, aldus de Memorie van Toelichting, 'omdat de aanduiding afhankelijkheidsrelatie niet alle relevante situaties omvat. Daarmee vallen bij voorbeeld ook burens en ooms onder mogelijke plegers van kindermishandeling in de zin van het wetsvoorstel' (p. 104). Maar met de buurman is mijns inziens het hek van de dam. Vanuit het perspectief van de jeugdzorg is de crux niet dat er sprake is van een relatie van onvrijheid, maar van een relatie van zorg, primair die tussen ouder en kind. Juist dat is het, wat kindermishandeling, zoals ik eerder uiteenzette, tot zo'n complex en zo'n lastig probleem maakt.

Hoe bonter de lading is die het begrip kindermishandeling dekt, hoe meer de betekenis ervan wordt uitgehold. Terughoudendheid bij het bezigen van deze term lijkt dan ook gewenst. Iets is niet pas erg, en verdient niet pas aandacht als er het stempel kindermishandeling op is gezet. En niet alles wat erg is, of een beetje erg is, is kindermishandeling of een beetje kindermishandeling. We hebben de term kindermishandeling niet nodig om te zien wat een vechtscheiding met een kind kan doen, en overmatig verwennen, en niet inenten tegen de mazelen; de term voegt niets toe en kan zelfs een serieuze discussie in de weg staan.

De verruiming van het concept kindermishandeling – ook internationaal - kent twee belangrijke oorzaken: meer sensitiviteit voor zowel de psychologische kwetsbaarheid van het kind als voor de rechten van het kind. Beide hebben hier en in tal van andere landen geleid tot een wettelijke bepaling die het ouders verbiedt zich te bedienen van geweld of andere vernederende handelingen. Kindermishandeling is een sociaal construct, en de betekenis ervan varieert dus met opvattingen over doel van opvoeden, rechten van ouders, rechten van kinderen en belangen van de samenleving. Bij de parlementaire bespreking van de beleidsvoornemens van het *Programmaministerie voor Jeugd en Gezin* inzake kindermishandeling pleitte de woordvoerder van het CDA voor 'een keiharde aanpak van kindermishandeling', waarbij 'er geen onduidelijkheid mag zijn over de definitie van kindermishandeling'^x. Daargelaten de vraag wat de afgevaardigde bedoelde met een keiharde aanpak, en daargelaten ook de vraag wat er dan precies keihard moet worden aangepakt, dat er ooit over de definitie van kindermishandeling geen onduidelijkheid zal bestaan is een illusie.

Bijgaande grafiek laat zien hoezeer het patroon van meldingen bij de AMK's in de afgelopen jaren veranderd is. De percentages voor fysieke mishandeling en verwaarlozing waren in 1973 respectievelijk zo'n 55% en 15%, in 2000 lagen ze beide rond de 20% en in 2012 kwam het percentage fysieke mishandeling uit op iets meer dan 8% en verwaarlozing op 70%^x. Pedagogische verwaarlozing, een categorie die sinds 2005 in de registratiecijfers voorkomt, vormde in 2012 een vergaarbak waarin ruim 28% van de meldingen terecht kwam (in 2011 31%). In het laatste onderzoek naar de omvang van kindermishandeling kwam verwaarlozing op 60% van het totaal en fysieke mishandeling op 18%. (Alink e.a. 2010).

Ik ben de laatste om deze cijfers te relativiseren. Elke melding van kindermishandeling is in principe een blijk van zorg, maar het is duidelijk dat de aard van die zorgen een heel breed spectrum kent. Een klein deel daarvan is grof fysiek geweld, een nog veel kleiner deel is geweld met dodelijke afloop, en van alle ouders die met jeugdzorg te maken krijgen is het de minderheid waar absoluut geen goed garen mee te spinnen valt. Maar nu doet de paradox zich voor, dat, terwijl kindermishandeling intussen zo'n breed spectrum kent van meer naar minder alarmerend, onze jeugdzorg sterk in het teken is komen te staan van een relatief klein deel van dat spectrum.

De verharding die bijvoorbeeld blijkt uit het beleidsvoornemen het strafrecht meer in zetten^{xi}, uit het maatschappelijk wantrouwen jegens de Jeugdzorg, de eerder genoemde regeldruk en indekultuur, de angst voor een volgend drama, het verdacht maken van terughoudendheid als doormodderen en

van aandacht voor ouders als gebrek aan heldhaftigheid - het zijn uitvloeisels van de paniek die politici, bestuurders, managers en uitvoerende werkers sinds 'Savanna' in zijn greep houdt en ze zijn disproportioneel ten opzichte van het feitelijke dagelijkse werk.

6. De kracht van solidariteit

De geschiedenis overziend zien we dat de pendel tussen gezinsbehoud en lijfsbehoud (onder dat laatste versta ik mede wat vroeger het zedelijk behoud heette) en compassie en controle bij voortdurend beweegt. Die pendel moet ook bewegen tussen inzet op gezinsbehoud en inzet op lijfsbehoud en ook tussen eigen kracht en daadkracht. Maar eigen kracht en gezinsbehoud doen de pendel te veel laten uitslaan richting overschatten van ouders en onderschatten van onveiligheid, terwijl naar de andere kant daadkracht en lijfsbehoud de pendel te veel laten uitslaan richting onderschatting van ouders en overschatting van onveiligheid. Ik zie maar één manier om hem in het veilige midden te houden, en dat is door er het gewicht van solidariteit met ouders aan te hangen. En ook al blijft de pendel bewegen, het gewicht van die solidariteit kan rust geven op de werkvloer en rust in het beleid.

Men spreekt meestal van solidariteit als het gaat om engagement met iemand of met een groep die tegen de verdrukking in iets moet klaarspelen, in moeilijke situaties zijn werk doen en voor wie er weinig of geen keus is om zich aan die situatie te onttrekken. Zo kan men solidair zijn met asielzoekers, met daklozen, met een ontslagen collega, en ook met ouders. Wat recente cijfers over de omvang van kindermishandeling – en ik doel op het gehele spectrum - vooral duidelijk maken is dat goede en veilige ouderlijke zorg geen vanzelfsprekendheid is. Ouder zijn zonder een samenleving die solidair met je is, is een onmogelijke opgave. Die solidariteit moet te vinden zijn in de *village which it takes to raise a child*, in de maatschappij in het algemeen en in het bijzonder bij degenen die daarin de dienst uitmaken (met een streep onder dienst in dit geval), en ze moeten hem ervaren op de werkvloer van de jeugdzorg (Baartman, 2009b; Van der Pas, 2003; 2005).

Dit laatste zal niet altijd meevallen, maar ook met een ouder bij wie een kind onveilig is kan men zich solidair weten, en wel door in de zorg voor de veiligheid van dat kind te laten doorklinken dat je ook met die ouder te doen hebt. Ook die ouder heeft ooit met hoge verwachtingen een geboortekaartje gestuurd en is er vol goede bedoelingen aan begonnen. En die goede bedoelingen zijn er nog steeds. 'Wanneer hulpverleners solidair zijn met de goede bedoelingen van die ouder, valt het makkelijker om de goede toon te vinden en de juiste woorden voor het praten over wat fout gaat. En zij vinden dan de ouder aan hun kant bij pogingen om het kind te beschermen' (Van der Pas, 2007: 67). Daarbij kan het helpen om te beseffen dat zorg voor de veiligheid van een kind een blijk is van solidariteit met diens ouders; uiteindelijk is die veiligheid hun aller grootste belang. En natuurlijk zoek je dan uit hoe hij of zij met eigen kracht en die van anderen die bedoelingen waar kan maken en natuurlijk maak je duidelijk – daadkracht – in het belang van het kind en van de ouder hoe het niet moet. Wie een ouder steunt is geen beschermengel, hij beschermt niet de verkeerde, hij is gewoon solidair. En de hemel beschermde ouders en kinderen tegen helden in de Jeugdzorg.

Het Internationaal Verdrag voor de Rechten van het Kind – ik roep het in dit huis graag als getuige aan – bepaalt uitdrukkelijk dat de overheid ouders passende bijstand moet verlenen bij het vervullen van hun ouderlijke taak^{xii}. In mijn woorden: solidariteit hoort de grondtoon te zijn in alles wat de overheid produceert aan beleidsnota's en memories van toelichting, ook als ze gaan, en ik zou zeggen juist dan, over ouders die meer dan de gewone steun nodig hebben. Focussen op eigen kracht is een goed ding, zo lang het geen excuus is om niet te doen waartoe solidariteit verplicht. Twee maanden geleden stond er in de NRC een interview met een wethouder 'De tijd dat ik, hup, mijn portemonnee trok is voorbij', aldus deze bestuurder. Neem probleemgezinnen die een beroep doen op de jeugdzorg, vervolgt de krant dan. Het kabinet heeft een motto: één regisseur, één gezin, één plan. Maar zeg dat tegen de wethouder, en hij schudt hard met zijn hoofd. "nee, nee. Hier in [deze gemeente] wordt het: ùw gezin, ùw plan. ù bent vader, ù bent moeder. Dus u bent verantwoordelijk voor de opvoeding". (NRC Handelsblad, 30 /9 2013). Niet een opvatting die veel blijk geeft van veel solidariteit.

En nu ik het toch over solidariteit heb: er is nog een groep die in benarde omstandigheden en tegen de verdrukking in moeilijk, zwaar en belangrijk werk doet: de jeugdzorgwerkers. Solidariteit van politiek, overheid en gemeenschap zou hier ten volle op zijn plaats zijn. Zoals solidariteit met ouders mede berust op het onderkennen dat ouderschap de hoeksteen van onze samenleving is, zo moet

solidariteit met jeugdzorgwerkers mede berusten op de onderkenning dat zij er zorg voor dragen dat die hoeksteen functioneert. Dat betekent bovenal dat ze de middelen krijgen om hun werk naar behoren te doen. Een van de belangrijkste aanbevelingen uit het rapport van de Onderzoeksraad voor Veiligheid was dat er in de Jeugdzorg meer werk van gemaakt wordt om te leren van ervaringen. Dit zou een van de centrale condities moeten zijn voor certificering, en een speerpunt in het toezicht van de Inspectie Jeugdzorg. Investeren in expertise is de beste vorm van solidariteit. Dat moet onder meer gebeuren door tijd te maken voor supervisie, maar dan op de manier zoals het bedoeld is, en niet als een vorm controle op het werken volgens protocol.

Ter afsluiting van dit betoog doe ik graag nog een voorstel voor de keiharde aanpak waar de afgevaardigde voor pleitte. Een van de pijlers van het Actieplan Aanpak Kindermishandeling 2012-2016 is het terugdringen van de transgenerationale overdracht van kindermishandeling. Er zijn twee manieren om dat te doen. De ene is keihard investeren in hulp aan al die door mishandeling getraumatiseerde kinderen die er op eigen kracht niet uitkomen, zoals onlangs nog bepleit door de Kinderombudsman. Dat is primair goed voor deze kinderen nu en ook voor later, als ze ouder zijn. De tweede manier is stevig en tijdig investeren in al die jonge ouders waarvan gevreesd moet worden dat ze het op eigen kracht niet redden, onder meer omdat ook hun eigen ouders het niet gered hebben. Als ik wethouder was zou ik daar daadkrachtig werk van maken. Het kost een paar centen, maar dan doe je ook wat. En het betaalt zichzelf terug. Dit is wat Mulock Houwer daar 65 jaar geleden over zei in een discussie over de organisatie van de kinderbescherming in haar verhouding tot de gemeente. Wij zullen 'strijdbaar moeten blijven en bedenken dat de kosten die onze gemeente ten onrechte aan de voorzorg [preventie] ontnemt in een volgende generatie meer dan verdubbeld terugkomenhet kernpunt is dat wij zo gauw mogelijk tot een productieve samenwerking moeten geraken....het gaat om duizenden kinderen die daarop wachten' (Mulock Houwer, 1948: 12 en 13).

Ik sluit af en dank het Nederlands Jeugdinstituut, Pro Juventute en het Kinderrechtenhuis voor de uitnodiging hier te spreken en u allen dank ik voor uw aandacht.

Herman Baartman.

Literatuur

- Alle kansen voor alle kinderen; programma voor Jeugd en Gezin* (2007). Den Haag: Programmaministerie voor Jeugd en Gezin.
- Alink, L., /R. van IJzendoorn, M. Bakermans-Kranenburg, F. Pannebakker, T. Vogels, & J. Euser (2011). *Kindermishandeling in Nederland anno 2010*, Leiden; Casimir publicaties.
- Baartman, H.E.M. (1993). *Opvoeden met alle geweld; hardnekkige gewoontes en hardhandige opvoeders*. Utrecht: SWP.
- Baartman, H.E.M. (1999). Ontwikkelingen in orthopedagogische visies op opvallende kinderen. In: H.E.M. Baartman, A.D. van der Ley & J. Stolk (eds.), *Het perspectief van de orthopedagoog* (p. 3-28). Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Baartman, H. (2009a). *Het begrip kindermishandeling; pleidooi voor een herbezinning en voor bezonnen beleid*, Driebergen: Augeo Foundation.
- Baartman, H. (2009b). Grootbrengen en mishandelen van kinderen; wiens zorg? In: *Investeren rondom kinderen*, Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling en Raad voor de Volksgezondheid en Zorg, Den Haag.
- Baartman, H. (2010). Werken met angst, *Ouderschapskennis*, 13, 125-141.
- Baeten, P. & J. Willems (2004). *De maat van kindermishandeling; richtlijnen voor het handelen van beroepskrachten*, Amsterdam: SWP.
- Barnett, D., J.T. Manly & D. Cicchetti (1993). Defining child maltreatment: the interface between policy and research, in: D. Cicchetti & S.L. Toth (eds.), *Child abuse, child development and social policy*, Norwood, N.J.: Ablex Publishing Corporation.
- Brandon, M., S. Bailey, P. Belderson, R. Gardner, P. Sidebotham, J. Dodsworth, C. Warren & J. Black (2009). *Understanding serious case reviews and their impact. A biennial analysis of serious case reviews 2005-2007*, Department for Children, Schools and Families, Research report DCSF-RR 129.
- Brusse, (M.J. 1903). *Boeffje*, W.L. & J. Brusse's Uitgeversmaatschappij: Rotterdam.
- Cooper, A. (2005). Surface and depth in the Victoria Climbié Inquiry Report, *Child and Family Social Work*, 10, 1-9.
- Clemens Schröner, B.L.F. (1956). *Psychische kindermishandeling*, Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Dingwall, R., J.M. Eekelaar & T. Murray (1983). *The protection of children*, London: Blackwell.
- English, D.J. & P.J. Pecora (1994). Risk assessment as a practice method in child protective services, *Child Welfare*, 73, 451-473.
- Evers-Goddard, J.E. (1972). *Kort begrip van kindermishandeling*, Den Haag: Vereniging tegen Kindermishandeling.
- Evers-Goddard, J.E. (1976). *Kindermishandeling in kort bestek*, Den Haag: Vereniging tegen Kindermishandeling.
- Gemeente Rotterdam *Ieder kind wint in Rotterdam; actieprogramma risicojeugd 2007-2010*. Rotterdam, 2007.
- Gomis, A. (1984). *Kindermishandeling, een oriëntatie*. Den Haag: Vereniging tegen Kindermishandeling.
- Inspectie Jeugdzorg (2005). *Onderzoek naar de kwaliteit van het hulpverleningsproces aan S* Utrecht.
- Inspectie Jeugdzorg, *Werken aan verbetering. Jaarverslag 2005*. Utrecht 2006.
- Jaarverslag 1973 betreffende het experiment vertrouwensarts inzake kindermishandeling*.
- Jeuken - de Boer, F. (2003). *Een geschiedenis van 30 jaar strijd tegen kindermishandeling*, Groningen: Jeugdzorg Groningen.
- Jong, de, W. (2011). *Het verwende kind syndroom*, Huizen: Uitgeverij Pica
- Kamphuis, M. (1961). *Wat is social casework?*, Alphen aan den Rijn: N. Samsom nv.

- Kempe, C.H., F.M. Silverman, B.F. Steele, W. Droegenmuller & H.K. Silver (1962). The battered child syndrome. *Journal of the American Medical Association*, 181, 105-112.
- Kempe, R.S. & C.H. Kempe (1978). *Child abuse*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Kinderen Veilig; Actieplan Aanpak Kindermishandeling, 2012-2016*, Ministerie van VWS en Ministerie van Justitie.
- Kist, B. (1964). Kindermishandeling, *Tijdschrift voor Maatschappijvraagstukken en Welzijnswerk*, 18, 3-5.
- Komen, M. (1999). *Gevaarlijke kinderen – kinderen in gevaar; de justitiële kinderbescherming en de veranderde sociale positie van jongeren, 1960-1995*. Utrecht: SWP.
- Lord Laming (2003). *The Victoria Climbié Inquiry, Report of an inquiry*, London: The Stationery Office.
- Menzies I. (1959). A case-study in the functioning of social systems as a defence against anxiety: a report on a study of the nursing services of a general hospital, *Human Relations*, 13, 95-121.
- Montfoort, van, A. (1994). *Het topje van de ijsberg; kinderbescherming en de bestrijding van kindermishandeling in sociaal-juridisch perspectief*, Utrecht: SWP.
- Montfoort, van, A. (2013). *Kinderbescherming: de terugkeer van de burger; Mulock Houwerlezing 2012*, Utrecht: NJi.
- Mulock Houwer, D.Q.R & S. van der Linde (1948). De organisatie van de Kinderbescherming, speciaal in haar verhouding tot de gemeenten, *Vereniging van leiders van openbare diensten en instellingen voorm sociale zorg, Uitgave no. 7*.
- Munro, E. State regulation of parenting, *Political Quarterly*, 2004, 75, 180-184.
- Nijnatten, van, C. (1986). *Moeder Justitia en haar kinderen; de ontwikkeling van het psycho-juridisch complex in de kinderbescherming*, Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Onderzoeksraad voor Veiligheid (2010). *Over de fysieke veiligheid van het jonge kind; themastudie: voorvallen van kindermishandeling met fatale of bijna fatale afloop*, Den Haag.
- Pas, van der, A. (2003). *A Serious Case of Neglect. The Parental Experience of Child Rearing: Outline for a Psychological Theory of Parenting*. Delft: Eburon.
- Pas, van der, A. (2013). *Handboek methodische ouderbegeleiding, deel 3; Opvoedproblemen nader verklaard*, Amsterdam: SWP (2^e verbeterde druk).
- Pas, van der, A. (2007). *Handboek methodische ouderbegeleiding, deel 7; Theorie en praktijk ter discussie*, Amsterdam: SWP.
- Samenwerkend Toezicht Jeugd (2013). *Calamiteitenonderzoek Tilburg; nota van bevindingen*.
- Stem van Kinderen in de aanpak van kindermishandeling* (2013). Stichting Alexander.
- Werkgroep Toekomstverkenning Jeugdzorg (2010). *Jeugdzorg dichterbij*.
- Whittaker, A. (2011). Social defences and organisational culture in a local authority child protection setting: challenges for the Munro review?, *Journal of Social Work Practice*, 25, 481-495.

ⁱ een van de inzendingen bij een prijsvraag om in een klein gedicht het werk van Pro Juventute te beschrijven (Maandblad voor Berechting en Reclassering van Volwassenen en Kinderen, 1930, p. 335).

ⁱⁱ vertaling H.B.

ⁱⁱⁱ *Kamerstukken II* 2008/09, 32 015, nr 4.

^{iv} Deze opdracht aan bureau jeugdzorg is vooral bij uithuisplaatsing van kinderen van belang. Juist dan moet worden voorkomen dat de band met het kind gedurende langere tijd zodanig beperkt wordt, dat thuisplaatsing reeds om redenen van onthechting van de ouder(s)

niet meer kan volgen. De Raad adviseert het vervallen van de genoemde bepaling te motiveren en zo nodig het wetsvoorstel aan te passen' aldus het advies.

^v Het vrije Volk 31/8 1963; Nieuwsblad van het Noorden 2/9 1963; Leeuwarder Courant 23/4 1964; Friese Koerier 9/5 1964; De Tijd De Maasbode 8/5 1964.

^{vi} NRC 1/10 2004.

^{vii} •Gezin van Swen (7) uit Roosendaal was geen cliënt bij Jeugdzorg (*BN De Stem*, 26/4 2013);

•Jeugdzorg niets te verwijten bij dood Ruben en Julian (*Een Vandaag* 30/9 2013)

•Jeugdzorg geen blaam dood baby (www.ad.nl 13/3 2006)

•Dood peuter: Jeugdzorg niets te verwijten (L1NWS 1/02 2007)

•Directeur Jeugdzorg Drenthe: 'Ons valt niets te verwijten' (*Drenthe Journaal* 26/4 2012)

•De Inspectie jeugdzorg is een onderzoek gestart naar de rol die de diverse falende instanties hebben gespeeld bij de ouders van Julian en Ruben. (*antibjz.nl -antibureaujeugdzorg* (20/5 2013).

^{viii} www.jeugdinspecties.nl/_database/documenten/Nota%20van%20Bevindingen%20Tilburg.pdf

^{ix} *Handelingen II* 2007/08 31 015, nr. 25, p. 2

^x Getuige zijn van geweld in het gezin, hier opgevat als een vorm van verwaarlozing, betrof 23 % van het aantal meldingen.

^{xi} *Actieplan Aanpak Kindermishandeling, 2012-2016,*

^{xii} 'Om de toepassing van de in dit Verdrag genoemde rechten te waarborgen en te bevorderen verlenen de staten passende ondersteuning aan ouders en wettige voogden bij de uitoefening van hun verantwoordelijkheden die de opvoeding van het kind betreffen...' (Art. 18 IVRK)